

**6D110200 – «Қоғамдық денсаулық сақтау» мамандығы бойынша
философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін ұсынылған
Ермаханова Жанар Акбаровнаның
«Оңтүстік Қазақстан облысының еңбекке қабілетті жасынан
асқан тұрғындарына біріншілік медициналық-санитарлық
көмекті (БМСК) оңтайландыру» тақырыбындағы ғылыми
диссертациялық жұмысына ресми рецензент м.ғ.д., профессор
Нарманова Орынгүл Жақсыбайқызының**

ШІКІРІ

1. Зерттеу тақырыбының өзектілігі мен оның жалпы ғылыми және жалпы мемлекеттік бағдарламамен байланысы

ДДҰ болжамдарына сәйкес 2050 жылға қарай егде және қарт жастағы тұрғындардың үлес салмағы 21,8%-ға дейін артуы мүмкін. Бір тараптан ұзақ өмір сүру ХХІ ғасырдың қол жеткізген жетістігі, бір тараптан - дамыған мемлекеттерде тұрғындардың қартаюуы мен туылудың азаюуы - әлеуметтік дезадаптацияға әкеп соқтыратын өткір әлеуметтік мәселе. Әлеуметтік дезадаптацияның негізгі себептері егде және қарт тұрғындарда бірнеше себептерге байланысты - медициналық, психологиялық, ми қызметінің органикалық ауытқуымен ұштасатын әлеуметтік себептер де бар. Олардың ішінде егде және қарт жастағы адамдарға медициналық және әлеуметтік қызмет көрсетілуімен және психологиялық мәселелерді шешумен қатар, олардың белсенді қартаюуын жеңілдету сұрақтары, кәсіби және қоғамдық қызметі, өмір сүрген ортасы үшін пайдалы еңбекке қатысуы да басты орынға ие. Бұл жағдай денсаулық сақтау саласына елеулі қысым көрсетеді, себебі халықтың аталған бөлігі өзін-өзі күту қабілетін сақтау үшін ұзақ мерзімді медициналық көмек, санитарлық-гигиеналық күтім, реабилитациялық жәрдем алуы басым маңызға ие болады.

Еліміздегі демографиялық жағдайды барынша жақсарту және бейінді медициналық көмектің қолжетімділігі мен сапасын арттыру денсаулық сақтау жүйесінің алдында тұрған маңызды міндет болып табылады. Елді мекендердегі тұрғындардың демографиялық жағдайына әлеуметтік маңызы үлкен жүрек-қан айналым жүйесі ауруларынан туындайтын мүгедектік пен өлім оқиғаларының жылдан жылға арта түсуі байқалады. Емдеу - профилактикалық ұйымдары қан тамыр жүйесі ауруларын сапалы көмекпен және оның қол жетімділігін толығымен қамтамасыз ете алмай отыр. Егде және қарт адамдарға жәрдем беруді ұйымдастыру ісін жетілдіруге бағытталған іс-шаралардың негізгі мақсаты - алдағы өмірдің орташа ұзақтығын ұлғайту болуы тиіс. Ғылыми диссертациялық жұмыстың тақырыбы осы өзекті мәселені ғылыми-теориялық тұрғыда шешіп, тәжірибеге медициналық, әлеуметтік тұрғыда тиімді профилактикалық

бағдарламаларды негіздеуге арналған.

2. Диссертацияға қойылатын талаптар шеңберіндегі ғылыми нәтижелер.

Ғылыми зерттеу жұмысы Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік Университетінің гранттық қаржыландырылатын ғылыми-зерттеу жобаларының аясында «Оңтүстік Қазақстан облысының еңбекке қабілетті жасынан асқан халыққа біріншілік медициналық-санитарлық көмекті (БМСК) оңтайландыру» атты жоба 23.06.2015 жылы №15/1164 нөмірімен тіркеліп, 01.04.2015ж. - 01.04.2017ж. аралығында Оңтүстік Қазақстан (Түркістан) облысының аудандары мен қалаларының жергілікті амбулаториялық-емханалық мекемелерінде жүргізілген. Зерттеу жұмыстары 5 кезеңде жүзеге асырылған. Зерттеу барысында әлеуметтік-гигиеналық, математикалық модельдеу, медициналық-статистикалық, социологиялық, сараптамалық әдістер қолданылған.

Зерттеудің бірінші кезеңінде Оңтүстік Қазақстан облысының 1999-2017жж жалпы тұрғындары мен егде және қарт жастағы тұрғындарының сырқаттылық, мүгедектік, өлім көрсеткіштерінің статистикалық талдауы жүргізілген. Зерттеудің екінші, үшінші кезеңдерінде таңдамалы бір мезеттік социологиялық зерттеу сауалнама әдісімен жүзеге асырылған. 2017 жылы Оңтүстік Қазақстан облысы аймағының 60 жастан асқан дені сау және созылмалы аурулармен сырқаттанатын респонденттер 2481 адамнан арнайы әзірленген әлеуметтік сауалнамалар алынған. Алғашқы іріктеу тобындағы респонденттер арасында ДДҰ арнайы дайындаған халықаралық әлеуметтік MOS-SF-36(Ware, Sherbourne, 1992) сұрақнамаларын қолдана отырып, 791 тұрғындарға денсаулығы мен өмір сапасы туралы мәліметтер жинақталған. Зерттеудің төртінші кезеңінде көп факторлы математикалық модельдеу әдісінің көмегімен әртүрлі басқару жүйелерінің тиімділігін бағаланған. Оңтүстік Қазақстан облысы тұрғындарына көрсетілетін кардиологиялық қызмет жүйесінің негізгі қорлармен қамтамасыз етілуін ұйымдастыру тиімділігі бағаланған. Ауыл тұрғындары арасында анықталған денсаулық көрсеткіштерінің қалыптасу ерекшеліктері алғашқы медициналық санитарлық көмекпен қамтамасыз ету ұйымдарының штаттық ереже бойынша мамандармен қамтамасыз етілуін үнемі қайта қарау қажеттігі анықталған. Зерттеу жұмысының қорытынды кезеңінде БМСК ұйымдарында егде жастағы тұрғындардың денсаулығын күшейтуге бағытталған ұсыныстар құрастырылған.

Ғылыми зерттеу жұмысы қойылған мақсаты мен міндеттерін алынған нәтижелері мен қорытындылар арқылы толығымен ашылған.

3. Докторанттың зерттеу нәтижелерінің, тұжырымының, қорытындысының негізделу дәрежесі

Диссертант ғылыми зерттеу жұмысының өзектілігін айқындау мақсатында 227 әдебиет көздерінен алынған мәліметтерді қолданған. Ғылыми зерттеу жұмысында заманауи зерттеу әдістерін тиімді қолданған және алынған мәліметтерге биостатистикалық талдауларды нақты жүргізу барысында көздеген нәтижелерге жете білген, арнайы заңдылықтырмен байланыстырған. Алынған нәтижелерді статистикалық өңдеу вариациялық статистика әдістерін қолданып жүргізілген. Егде жастағы тұрғындардың әлеуметтік-гигиеналық мінездемесін жасауда және оларға көрсетілетін медициналық көмекті ұйымдастыру жағдайын сипаттауда экстенсивтік және интенсивтік шамалар қолданылған. Орташа, салыстырмалы көрсеткіштер пайдаланып, орташа квадраттық ауытқулар мен репрезентивтік ауытқулар есептелген. Көрсеткіштердің айырмашылығын анықтау үшін t – Стьюдент критеріі қолданылды. Өртүрлі көрсеткіштердің өзара байланысы корреляциялық талдау және Спирмена (r) рангтық корреляциясы көмегімен есептелген. Оңтүстік Қазақстан облысы тұрғындарына көрсетілетін кардиологиялық қызмет жүйесінің негізгі қорлармен қамтамасыз етілуін ұйымдастыру тиімділігі бағалау үшін көп салалы математикалық модельдеу әдістерін қолдана отырып, статистикалық өңдеу нәтижелері қорытындысының нақты және қажетті көрсеткіштеріне қол жеткізген.

Зерттеу жұмысының нәтижелеріне сүйене отырып, БМСК ұйымдарында егде және қарт жастағы тұрғындардың денсаулығын күшейтуге бағытталған ұсыныстар дайындалған.

4. Докторанттың диссертацияда келтірген ғылыми нәтижелері, тұжырымдары және қорытындысының ғылыми жаңалық дәрежесі.

Жүргізілген зерттеу жұмыстары нәтижесінде жаңа тұжырымдар алынған:

- Деректі материалдар көзі ретінде №12, 30, С-42, С-51, 2-РСН және Республикалық медициналық статистикалық жиынтықтардың жыл сайынғы шығарылымдары қолданылған.
- Оңтүстік Қазақстан облысының егде және қарт жастағы тұрғындардың сырқаттылық көрсеткіштерінің деректі материалдары жиналған.
- Оңтүстік Қазақстан облысының егде және қарт жастағы тұрғындарының әлеуметтік-гигиеналық сипаттамасы арнайы әзірленген сауалнама арқылы жүргізілген. Олардың өз денсаулығына көзқарасы мен оған берген бағасы анықталған.
- Оңтүстік Қазақстан облысының егде және қарт жастағы тұрғындарының өмір сүру сапасын осы әлеуметтік топтың ерекшелігіне үйлестірілген халықаралық Sf 36 критеріінің көмегімен бағаланған.
- Егде және қарт жастағы азаматтардың өлім көрсеткіштерінің 60.93%-ын жүрек қан айналу жүйесінің аурулары құрайтындықтан, аурулардың

стационарға дейінгі амбулаторлық және жедел жәдем беру кезеңдеріндегі өлім оқиғаларының профилактикасын жетілдірілу, стационардағы емдеудің инновациялық кардиохирургиялық тәсілдерінің әлеуметтік медициналық құндылығы анықталды.

- Оңтүстік Қазақстан облысының егде және қарт жастағы тұрғындардың денсаулығын күшейтуге бағытталған ұсыныстар құрастырылған.

- БМСК ұйымдарында жүрек-қан айналым жүйесі ауруларын ерте даму кезеңінен анықтауға, сапалы емдеуге және реабилитациялауға арналған технологияларды ауылдық жерлерде енгізу деңгейі анықталған

5. Ішкі біртұтастығын бағалау және алынған ғылыми нәтижелердің өзекті мәселені шешуге бағытталуы.

Докторант Ермаханова Жанардың зерттеу нәтижелерінде қойылған мақсат пен міндеттері толық қамтылған және ішкі біртұтастылықпен сипатталған. Автордың кешенді зерттеу әдістерін қолдануы зерттеу жұмысының нақты ғылыми маңыздылығы дәлелденген нәтижелерді шығаруға бағытталған.

6. Зерттеу жұмысының теориялық және тәжірибелік құндылығы

Зерттеу жұмысының нәтижесінде алынған мағлұматтар тақырыптың маңыздылығын дәлелдейді, шалғай орналасқан ауылдық мекендердегі еңбекке қабілетті жасынан асқан тұрғындардың денсаулығын нығайтуға бағытталған медициналық көмекті жетілдіру, бірінші кезекте оларға көрсетілетін кардиологиялық көмекті жетілдіріп, қажетті қорлармен қамтамасыз ету қажеттігі нақтыланған.

7. Диссертация нәтижелеріне байланысты жарияланымдар туралы мәліметтер

Жұмыстың өзектілігі мен алынған нәтижелері бойынша 19 ғылыми мақала жарық көрген, 3 мақала Scopus дерекқор қатарына кіретін шетелдік «National Journal of Physiology, Pharmacy and Pharmacology», «Drug Invention Today», Electronic Journal of General Medicine» атты ғылыми-тәжірибелік журналдарда, 4 мақала Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрлігінің білім және ғылым саласындағы аттестацияны бақылау комитеті рұқсат еткен басылымдарда жарық көрген. 1 тезис алыс шетелдік Халықаралық ғылыми – тәжірибелік конференцияда баяндалды, басылымында жарияланды «International occupational and environmental diseases congress, 27-29th March, 2017 in Antalya. 6 тезис Қазақстандық халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциялардың жинақтарына енді. Диссертациялық жұмыстың нәтижелері бойынша 1 оқу құралы Денсаулық сақтау және әлеуметтік қамтамасыз ету (медицина) мамандықтар тобы бойынша ҚР БЖҒМ РОӘК ОӘБ отырысында оқу құралы ғылыми - медициналық сараптамасына және терминком қорытындысына негізделіп мақұлданып (№7хаттама, 1 қараша 2018) баспаға жарияланған. 1 оқу құралы

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің сенат отырысында бекітіліп, баспаға ұсынылып, жарияланған.

8. Аннотацияның диссертацияның мазмұнына сәйкестігі.

Зерттеу жұмысының аннотациясы зерттеу жұмысының мазмұнымен толық сәйкес және қазақ, орыс, ағылшын тілінде жазылған.

9. Диссертацияның мазмұны мен безендендірілу бойынша кемшіліктер.

Диссертациялық жұмыс Оңтүстік Қазақстан(Түркістан) облысында тұратын еңбекке қабілетті жастан асқан егде жастағы тұрғындардың өзекті мәселесіне арналған. Ғылыми және тәжірибелік құндылығы бар. Дегенмен қорғауға дейін жоюға болатын, диссертация мазмұнына әсер етпейтін кемшіліктер бар: диссертациялық жұмыста біршама грамматикалық және стилистикалық қателіктер орын алған. Медициналық терминологияларды қазақ тіліне аудару барысында кең қолданылатын аудармашы авторлардың әдебиеттеріне сүйену керек еді.

10. Диссертацияның аталған мамандық бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін тағайындау мүмкіндігі бойынша қорытынды

Ермаханова Жанар Акбаровнаның 6D110200 – «Қоғамдық денсаулық сақтау» мамандығы бойынша PhD доктор ғылыми дәрежесін алу үшін ұсынылған «Оңтүстік Қазақстан облысының еңбекке қабілетті жасынан асқан тұрғындарына біріншілік медициналық-санитарлық көмекті (БМСК) оңтайландыру» атты диссертациялық жұмысы толық аяқталған, дербес орындалған ғылыми жұмыс болып табылады. Диссертациялық жұмыстың маңыздылығы бойынша алынған ғылыми нәтижелер Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі Білім және ғылым саласындағы бақылау комитетінің «Ғылыми дәрежелерді беру ережелерінің» талаптарына сәйкес орындалғандықтан 6D110200 – «Қоғамдық денсаулық сақтау» мамандығы бойынша философия дәрежесін (PhD) доктор дәрежесін алуға лайықты деп есептеймін.

Рецензент:

**«Астана Медицина университеті»КеАҚ
Қоғамдық денсаулық сақтау және
менеджмент кафедрасының профессоры,
медицина ғылымдарының докторы,
Қазақстан Республикасы нефрологиялық
қызметті дамыту жол картасының
(2019-2020жж) ұлттық координаторы**

